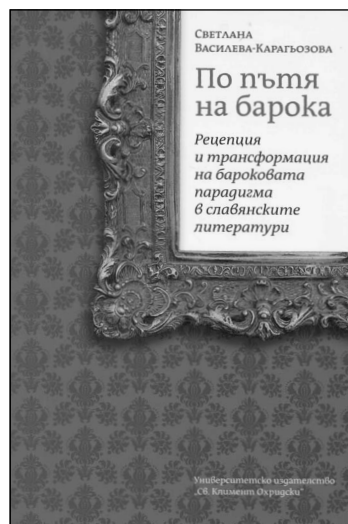

БАРОКЪТ КАТО КОНЦЕПЦИЯ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА ТЕКСТОВЕ

Светлана Василева-Карагъзова. По пътя на барока. Рецепция и трансформация на бароковата парадигма в славянските литератури. София, УИ „Св. Климент Охридски“, 2013. 310 с. ISBN 978-954-07-3555-9.

Камен Михайлов
Институт за литература – БАН

Книгата на Св. Василева-Карагъзова съдържа няколко неоспорими приносни момента, които в съвкупността си определят една наистина нова гледна точка към проблем, в значителна степен изясняван в научната литература. Барокът, било като метод, било като резултат в изкуството, било като специфично проявление в интелектуалното ментално пространство, е за последен път сред актуалните предмети на изследване през 50-те и 60-те г. на XX в. Разбира се, в случая имам предвид тази вълна от демонстриран научен интерес, която се възрожда в славянските реформаторски движения и във възрожденските процеси на юг и на изток. Твърде съществено е, че настоящата книга почти веднага съумява да покаже ограничената продуктивност на редица осъществени вече подходи и изводи от онова време. Това бяха преди всичко стесненият поглед към явлениято, регионалните анализи и най-вече – отсъствието на общ модел. Усилията бяха съсредоточени предимно към описание на спецификите за всяка отделна култура и към размишленията доколко една или друга проява може да се включи към „бароковия процес“. Избързвайки, ще приведа вместо обобщение цитат от Св. Василева-Карагъзова: „Дори и най-изчерпателният списък на характерните барокови белези не би бил равнозначен на бароковата художествена система“. Причината за това се състои във факта, че немалко от

споменатите „специфики“ са общи за редица още художествени направления. Разбира се, през десетилетията бяха извършени съществени анализи на факти и произведения, бяха изведени философските принципи на барока и оценени действията на творческите личности при адаптирането му в конкретно националните условия. В настоящия труд обаче се формулират още в заглавието – като предмет на научното търсене – възприемането на барока и протичащите с него трансформации, а заедно с тях е представен и обхватът на контекста – славянските литератури. По такъв начин в центъра на вниманието попада моделирането на разновидовите прояви при акцентуване върху неединността – преобразуванията в качеството си на динамична характеристика. Заявен е историческият подход, заменил схващането за статичната утвърденост на барока. Така че към плюсовете на текста можем да изтъкнем на първо място обзора, представящ историята на въпроса: авторите, вижданията им – всичко това не като дан на традиционния респект към миналото, нито като свидетелство на задължителното познаване на материала, а като енергичен размисъл за пътищата на постигане на едно съвсем непросо човешко познание.

Защо „непросо“, читателят разбира още в първата глава. Авторката обосновава своето мнение, че барокът представлява многопластов комплекс от активно действащи елементи – като се започне с дълбинните рационални структури при конструирането на художествена и естетическа реалност и се стигне до способности, техники и декорации на изразните средства. Именно чрез тази съвкупност получават съвсем различно осветление съответните факти, известни ни от историите на славянските литератури и култури. Цялото това изследователско проследяване е вторият сериозен успех в изследването на бароковите въпроси. При това д-р Св. Василева-Карагьозова не просто държи сметка, но и настоява, че проявленията на барока, както и понятията за него са твърде различни в традициите на различните страни. Ето защо пред себе си тя поставя значимата задача не да наблюдава статиката на модела, а да проследява изменчивостта на неговите модуси в географско-културните пространства. Отправна точка е разбирането, че бароковата тенденция е тясно свързана с християнската цивилизация от една страна, но от друга страна – тя приема и съществени реформаторски концепции. Сред последните сигурно трябва да се имат предвид и трансформациите на античните и на определено езически-те представи. Всички те съставят картината на диалектическия синтез, тъй като в концептуален план барокът остава промислена и хармонична визия за света, съответна на логическите построения на епохата.

Важен, и обикновено отсъстващ аспект при наблюденията върху барока, е възстановеният контекст на икономическите и политическите условия, обусловили явлението като външни фактори. Става дума за забавеното и подвластно развитие на всички славяни поради непоклатимите феодални поземлени отношения, липсата на промишлено производство и такава спе-

цифична характеристика като „двойното“ потисничество. За поляци и чехи това е натискът от страна на официалната власт, от една страна, а така също и от местното население на държавите, в които западните славянски групи попадат. Аналогична е ситуацията на сърбите емигранти в южноунгарските земи и на българите – в Таврия, Бесарабия и Молдова. За народностите, живеещи в рамките на Османската империя, „двойният“ гнет се осъществява от чуждоверската власт, управляваща не според граждански закони, а според мюсюлманските принципи, фиксирани в Корана, както и от страна на гръцките религиозни власти, вече сформулирали своята националистична Мегали идея. В тези условия започва етапът на контрареформацията, като особено съществен факт стават одобрените реформи за отношението на Католическата църква към литературата, изкуството и културата (Триденстият събор, 1545 – 1563 г.). Техен непосредствен резултат е ликвидирането на интелектуалните прослойки сред чехи, словенци и словаци. За сърбите преследването по религиозен признак протича през 50-те г. на XVIII в., когато множество забогатели и издигнали се люде биват превърнати в крепостни селяни в Хабсбургската империя. Изяснена е ролята на Йезуитския орден и особено неговата образователна стратегия, която чрез система от допустими компромиси денационализира съзнанието на обучаемите младежите.

Определяйки същностните характеристики и произлизайки от тях, безспорно най-примамливата цел представлява срещането на бароковите нагласи върху граничните територии между католицизъм и православие. Разбира се, че в случая на предно място изскачат цяла поредица от компромиси – сред най-разпространените са тези, извършвани от знаменитата „Propaganda Fide“. Върху тях обаче авторката ще насочи вниманието значително по-късно.

Във втората и третата част тя поема по един изоставен от научното „братство“ път и поради тази причина вече достатъчно „трънлив“, но убеден съм, в най-сериозна степен продуктивен. Става дума за социално-икономическите и политическите процеси в Европа, които представляват липсващата „парабарокова“ контекстуалност, даваща дори „усетна“ представа за възникването на явлението, а по-нататък и за пътищата на неговото утвърждаване. В текста е намерен точният баланс между споменатите вече фактори и специфично културните механизми. Така по естествен начин се стига до отговора на сложния въпрос – защо в страни със съвършено различаващи се политически системи, отношения между църква и държавност, страни, намиращи се на различни стадии на икономическо и финансово обслужване, се проявяват сходни тенденции. Общото между тях е намерено в духовната атмосфера на епохата, която в своята самостоятелност и сравнителна обособеност изисква съответните художествено-естетически търсения и те се проявяват посредством деянията на плеяда неординарни личности. Лично на мен са ми известни немалко статии и книги, посветени на образователните институции в отделните страни,

на дейността на едни или други духовни лица, организиращи самостоятелно или със съответна подкрепа учебни заведения. В науката на тях се е гледало като на усилия за ново образование, като на мисионерска дейност в традициите на апостолическите архетипи. В главата, посветена на отношението между барока и контрареформацията, всички маркирани многопосочни, пределно обхватни и не на последно място дори противоречиви прояви получават различно осмисляне. Създаването на славяно-гръко-латинските училища (академии), продуцирането на огромна „поправена“ църковна книжнина, борбата за „поправките“, противопоставянето на институционално различните религиозни пропаганди, емблематизирането на противостоянето, нарушаването на литургичните канони, на молитвените обреди и пр. се оказват една наистина огромна парадигма, проявяваща се от запад до изток и от север до юг и имаща твърде много общи точки с бароковото мислене и поведение. Специалистите по Българско възрождане например ще установят, че подобните процеси в нашите земи вече няма да стоят така изолирано, нито пък в рамките на регионалния процес за борба между гръцкото и новобългарското влияние. Ще се появи и здрава обща връзка между „Христоитията“ на Райно Попович и учителската му дейност например; между „странните“ символни анализи на текстовете на Й. Хаджиконстантинов-Джинот и политическите му акции срещу гърцизма. Няма да „стоят“ така странно обособени Партений Павлович и Христофор Жефарович. Разбира се, преимуществом на изложението е тъкмо в това, че случващото се не се разглежда изолирано: българският материал като български, украинският – като украински, и т.н., хърватският – като хърватски, а в съвместността на общия духовен повик. Така че – тук са и славяно-гръко-латинската образованост в Киев, в Московското княжество, реформите на патриарх Никон, процесите в белоруските предели (със следи от тенденциите във Великото литовско княжество), Полското кралство, Далмация със знаменития опит за приобщаване на народности и територии, наречен илиризм... И още нещо, също значително – боравенето с теоретичните концепции при заниманията с фактологичната конкретика. Констатацията на цяла редица черти – напр. декоративизмът, театралността, хералдичността, идеите за говореща живопис и няма поезия – всичко това е известно още от студентските банки, но обяснението как изброените белези се натрупват пирамидално върху особеното „бароково“ умонастроение на скепсиса, отгласването от нетрайното, тленното в посока на красивото, остроумното и забавното е било нелека изследователска задача. И не само поради външната им несъвместимост и дори абсурдност, а поради трудно уловимата връзка между рационалност и емоционалност (винаги противопоставени във философските и естетическите системи).

Нова и интересна е аргументираната връзка между барока и качества на поезията в славянските общества, в това число и на юг. Досега тази връзка се

е представляла като странична, несъществена и изолирана – например в опитите на българите католици. Впрочем и цялата тяхна дейност остава такава в научно обръщение, въпреки някои отделни опити по линията П. Динеков – Кр. Станчев – К. Топалов. Авторката намира като извод една точна формула: „За православните славянски литератури стихотворната организация става синоним на литературност (художественост) в периода на тяхното формиране, който съвпада с доминацията на бароковите тенденции“. В общия процес са и усилията по преработка на различни типове текстове в стихотворни, така характерни и за българските възрожденски дейци. Ето как, без да получава ново качество, тогавашната реторическа поезия се представя пред нас в нов облик, а стихоплетите (даскалите) се оказват в крак със същите онези „духовни движения на епохата“, макар и да не достигат до знаменити образци (трябва обаче да се отбележат и високохудожествените изключения) – от Г. Пешаков през Г.С. Раковски до младия Петко Славейков. Твърде интересни и заслужаващи споменаване са конкретните типове поезия, обсъдени, проблематизирани и демонстрирани в книгата. Присъединявам се и към общия извод, посочващ, че макар барокът да не оформя отчетлив период в славянските култури, остава факт, чиято тенденциозност играе твърде съществена и обхватна роля в разнообразното словесно и изобразително творчество. Смятам за съществени анализите на политическите и идеологическите тенденции, направени от Св. Василева-Карагьозова. Такива са специфичните прояви като „бароков славизъм“, „бароков илиризъм“, „бароков сарматизъм“.

В конкретно литературен план с бароковите идеи е свързано развитието на епическата поема – в това число и обемни образци. Наред със собствената продукция на южно- и източнославянските автори тук трябва да отнесем и преводите. Така например „Бесният Орландо“ от Л. Ариосто се появява на полски, сръбски, български и пр. Разпространение и авторитет придобиват такива прозаични жанрове като дневниците, епистолиите. Твърде често в тях се изясняват скритите подбуди на историческите събития. При западните славяни те са част от официозната дворцова литература; сред българите те запазват за дълго време своята ограничена комуникативност (биват публикувани десетилетия след смъртта на своите автори), но така или иначе утвърдеността на жанровете е факт.

Според „класическата“ класификация като барокова проява се приема училищният театър и неговата гражданска насоченост. „Позорищността“, разбирана като нравоучител на просветената маса, изявява едновременно нескривана гражданска позиция и волеизява – една типично барокова и коренно противоположна теза на античната идея за катарзиса.

В заключение единствено мога да изтъкна със съжаление, че в богатата на факти и процеси картина авторката е съсредоточила своето внимание предим-

но върху словесното творчество. Добавянето на съответните процеси в изобразителните изкуства би дало пълноценност на възпроизведената картина, толкова повече в областта на оформлението на книгата, както и на църковните стенописи съществуват многобройни прояви, в това число и от български творци.

BAROQUE AS A CONCEPT FOR CREATING TEXTS

✉ **Dr. Sc. Kamen Mihaylov, Assoc. Prof.**

Institute for Literature,
Bulgarian Academy of Science,
52, Shipchenski prohod, Blvd. 17,
Sofia, Bulgaria
E-mail: kmihajlov@abv.bg